

СУСПІЛЬСТВО ЯК ОСНОВНИЙ КОРИСТУВАЧ БУХГАЛТЕРСЬКОЇ ІНФОРМАЦІЇ: ДОСВІД США

На прикладі США як країни, в якій на початку XXI ст. мали місце найбільші корпоративні скандали, пов'язані з фальсифікацією інформації бухгалтерських фінансових звітів, розглянуто заходи, що сприяють підвищенню довіри суспільства до її якості

Постановка проблеми. Все, що відбувається в економіці, має соціальні наслідки. Основною інформаційною системою, в якій узагальнюються дані про господарську діяльність будь-якого суб'єкта господарювання, є система бухгалтерського обліку. В узагальненому вигляді така інформація представляється в фінансовій звітності, користувачами якої є не лише власники, керівники підприємств та їх контрагенти, але й держава (з метою одержання інформації про розмір національного багатства країни), і суспільство (зацікавлене в підвищенні добробуту кожного громадянина).

Систематичні кризові явища, що спостерігались у США з вересня 2001 р., чисельні корпоративні скандали (найвідоміші з яких пов'язані з компаніями Enron, Worldcom, Tyco Internatinal, Parmalat) серйозно підірвали довіру суспільства до корпоративного управління, до інформації, що відображається в фінансовій звітності, та негативно відобразились на американському фондовому ринку.

Американські фахівці з бухгалтерського обліку стверджують: “Навіть прозорості та відповідальності недостатньо, щоб завоювати довіру суспільства. У кінцевому підсумку і те, й інше залежить від чесності людей... Без чесності людей, які готують звітність, довіри суспільства не досягти” [3, с. 26-27].

Результатом стали широкомасштабні зміни законодавчої та нормативної бази, зокрема, прийняття у грудні 2002 р. закону Сарбейнса-Окслі. Він став найбільш значущим законодавчим актом, прийнятим в США за останні 70 років щодо компаній, цінні папери яких котируються на фондових ринках.

Публікація достовірного фінансового звіту є корисною для суб'єкта господарювання, оскільки сприяє посиленню позиції підприємства на ринку, покращанню його зв'язків з оточенням (підвищенню соціального рейтингу та іміджу компанії, отриманню репутації чесної компанії), збільшенню рівня довіри з боку інвесторів та підвищенню вартості компанії на міжнародному ринку, нейтралізації можливих претензій з боку суспільних організацій (підвищенню рівня довіри суспільства до компанії), зниженню плинності кадрів і залученню інтелектуальних

ресурсів, впровадженню в повсякденну практику компанії системи постійного діалогу з представниками цільових аудиторій, що в кінцевому підсумку призводить до удосконалення управління на підприємстві та підвищення стійкості бізнесу.

Аналіз досліджень та публікацій. Соціальні питання у вітчизняному бухгалтерському обліку висвітлюються в підручниках та навчальних посібниках в частині розрахунків з різними фондами соціального страхування, Пенсійним фондом, а також як методика відображення на рахунках витрат на обслуговуюче виробництво. Західні бухгалтери-науковці все більше уваги приділяють так званому “соціальному обліку” [6, с. 623]. Ідею соціально-економічного бухгалтерського обліку в своїх роботах розвиває польський проф. М. Добія, який досліджує питання розвитку людського капіталу (суспільних активів) та розглядає можливі способи оцінки цієї величини [8].

Питання достовірності показників фінансової звітності піднімається в працях Х. Андресона, М.Ф. Ван Бреди, Ч. Гаррісона, П. Герстнера, С. Діпіази, Р. Екклза, Д. Колдуелла, Б. Нідлза, Е.С. Хендріксона, І.Ф. Шера.

Соціальне значення бухгалтерського обліку досліджується представниками Житомирської наукової бухгалтерської школи на чолі з д.е.н., проф. Ф.Ф. Бутинцем. Фактори, що зменшують достовірність бухгалтерської інформації та мотиви, що спонукають до недбалого ставлення при веденні бухгалтерського обліку, розглядалися к.е.н., доц. Л.В. Чижевською [7]. Значення рівня довіри у відносинах між працівниками одного суб’єкта господарювання, між діловими партнерами та між бізнес-структурами та населенням розглянуто в одній з попередніх статей автора [4]. Зарубіжний досвід бухгалтерського обліку узагальнено в посібнику, виданому в 2005 р. [1]. Цікавим в ньому є те, що це не звичайний навчальний посібник, а збірка статей з журналів “Бухгалтерский учет”, “Вестник И.Г.Б.Э.”, “Международный бухгалтерский учет”, “Счетоводство”, “Финансы СССР” та ін., а також окремих фрагментів з книг за період 1925-2005 рр., в яких розглядалися проблеми бухгалтерського обліку, контролю та аналізу в капіталістичних країнах.

Розглядаючи досвід США у вищезгаданих напрацюваннях, слід зазначити, що закону Сарбейнса-Окслі приділено не достатньо уваги. В Росії наявні з цього питання публікації д.е.н., проф. В.Г. Гетьмана [2].

Метою даної статті є розгляд на прикладі США заходів, що сприяють підвищенню довіри суспільства до якості та достовірності інформації, яка міститься в бухгалтерських фінансових звітах, передбачених, зокрема, законом Сарбейнса-Окслі 2002 року.

Виклад основного матеріалу дослідження. Закон Сарбейнса-Окслі 2002 року (англ. *The Sarbanes-Oxley Act of 2002*) був прийнятий в США після корпоративних скандалів, що відбулись в 2001 р. з метою підвищення прозорості інформації про господарську діяльність компаній, посилення вимог до фінансової звітності корпорацій та, відповідно, збільшення рівня відповідальності керівництва. Під дію цього закону підпадають всі емітенти, цінні папери яких зареєстровані Комісією з цінних паперів та фондових бірж (США) (англ. *The United States Securities and Exchange Commission (SEC)*)¹ незалежно від місця реєстрації самого емітента.

Сучасна система розкриття інформації є однією з найдосконаліших. Проте, проблеми пов'язані не з системою розкриття, а зі змістом самої інформації, що відображається в фінансовій звітності, з її якістю та достовірністю.

В Законі Сарбейнса-Окслі висунуті вимоги щодо покращання якості та аналітичності інформації, представленої в звіті, зокрема:

1. Необхідність детального розкриття інформації про угоди та операції між представниками керівництва емітента та пов'язаними з ними особами.

2. Обов'язок з боку керівництва публічних акціонерних компаній здійснювати оцінку ефективності діючих в компаніях процедур внутрішнього контролю та достовірності складеної фінансової звітності з відображенням цієї інформації в річному звіті, призначеному для акціонерів.

3. Надання інформації всім зацікавленим сторонам у режимі реального часу.

Інформація про угоди та операції між представниками керівництва емітента та пов'язаними з ними особами повинна бути розкрита в періодичній звітності, при чому кожен фінансовий звіт, який подається в SEC, повинен:

- готуватися відповідно до GAAP;
- відображати всі коригування, проведені аудитором;
- містити інформацію про всі істотні забалансові операції, операції щодо виникнення зобов'язань, а також про інші відносини емітента з неконсолідованими організаціями або особами, які в теперішній час або в майбутньому можуть істотно вплинути на фінансовий стан емітента, результати його діяльності, ліквідність, капітальні витрати або ресурси, або інші компоненти доходів і витрат;
- розкривати інформацію про операції за участю керівництва і впливових акціонерів компанії (акціонери, що володіють більш ніж 10 % цінних паперів будь-якого класу). При чому інформація про зміну частки і структури внеску за договорами типу "своп" з цінними паперами повинна бути надана протягом двох робочих днів з моменту здійснення відповідної операції.

¹ SEC – агенство уряду США, яке є головним органом, що здійснює функції нагляду та регулювання американського ринку цінних паперів, створена в 1934 р. з метою відновлення довіри інвесторів до фондового ринку в період Великої депресії.

Відповідно до закону Сарбейнса-Окслі, всі публічні компанії, включаючи іноземних приватних емітентів, повинні прикладати до кожного звіту, що подається в SEC, підтвердження керівника і фінансового директора. Це підтвердження повинно містити інформацію про те, що:

1) вони перевірили звіт;

2) виходячи з власного досвіду та знань, звіт не містить недостовірного відображення істотних фактів та в звіті відображені абсолютно всі факти господарської діяльності, що відбулись;

3) виходячи з наявної в їх розпорядженні інформації, фінансова звітність достовірна у всіх істотних аспектах, представляє фінансовий стан на дату її складання і результати діяльності за звітний період;

4) мати на увазі та підтверджувати, що вони:

– відповідають за організацію та функціонування системи внутрішнього контролю;

– розробили таку систему внутрішнього контролю, яка гарантує отримання ними всієї істотної інформації про емітента та його консолідовані дочірні компанії, особливо в період, за який готується звіт;

– оцінили ефективність системи внутрішнього контролю за квартал, що передував даті складання звіту;

– представили в звіті свої висновки щодо ефективності внутрішнього контролю за наслідками проведеної обов'язкової оцінки;

5) посадові особи, що підписують підтвердження, проінформували аудиторів емітента і комітет з аудиту ради директорів (або інших осіб, що виконують аналогічні функції) про всі:

– серйозні упущення в структурі або функціонуванні системи внутрішнього контролю, що можуть негативно вплинути на здатність емітента відображати, обробляти, узагальнювати і представляти у звіті фінансову інформацію, що вказує аудиторам емітента на наявність істотних недоліків в системі внутрішнього контролю;

– випадки шахрайства, істотні та неістотні, за участю керівництва або інших співробітників, що відіграють важливу роль в системі внутрішнього контролю емітента;

б) посадові особи, що підписують підтвердження, розкрили в звіті інформацію про істотні зміни, що мали місце, в системі внутрішнього контролю та в інших сферах, які здатні значно вплинути на систему внутрішнього контролю після дати її оцінки, включаючи всі заходи з усунення серйозних упущень та істотних недоліків.

Емітенти зобов'язані включати до річної звітності звіт про систему внутрішнього контролю. Аудитор емітента зобов'язаний провести таку оцінку функціонування створеної керівництвом системи внутрішнього контролю і процедур підготовки фінансової звітності, а також ефективності процедур внутрішнього контролю, проведених емітентом стосовно фінансової звітності, станом на кінець попереднього фінансового року, і зробити відповідний висновок.

Емітенти зобов'язані оперативної і постійно розкривати додаткову інформацію про суттєві зміни свого фінансового стану або діяльності простою і зрозумілою мовою. Ця інформація може включати відомості про тенденції та їх характер, а також схеми і графіки, якщо це відповідає інтересам інвесторів та суспільства.

За порушення керівником і фінансовим директором даних положень в законі Сарбейнса-Окслі передбачено доволі жорсткі покарання:

– якщо вони підписали фінансову звітність маючи інформацію про те, що вона не відповідає вимогам чинного законодавства, та зазначили, що “інформація, що міститься в звіті, у всіх істотних аспектах забезпечує достовірне представлення фінансового стану та результатів операційної діяльності емітента” – штраф до 1 млн. дол. США та (або) позбавлення волі до 10 років;

– якщо вони навмисно підписали недостовірну фінансову звітність – штраф до 5 млн. дол. США та (або) позбавлення волі до 20 років.

– якщо емітент вимушений повторно подавати відкориговану звітність у зв'язку з суттєвим недотриманням будь-якої з вимог відносно підготовки і представлення звітності в результаті неналежного виконання посадових обов'язків, керівник компанії та її фінансовий директор зобов'язані повернути: суми преміальних та інших заохочувальних виплат, а також винагороди на основі акцій, отриманих від емітента протягом 12-місячного періоду з моменту першого оприлюднення або надання в SEC фінансового документу, що містить скориговану в подальшому фінансову звітність і дохід від продажу посадовою особою цінних паперів емітента протягом вказаного 12-місячного періоду.

Окрім регулювання порядку надання інформації в фінансовій звітності та необхідності підтвердження її достовірності внутрішніми аудиторами, в частині реформи системи бухгалтерського обліку і аудиту Законом Сарбейнса-Окслі передбачено створення Спостережної ради з бухгалтерського обліку в публічних компаніях (англ. *Public Company Accounting Oversight Board (PCAOB)*)². PCAOB створена з метою здійснення нагляду за перевіркою публічних компаній, що підпадають під дію законодавства про цінні папери, а також з метою захисту інтересів інвесторів і громадськості в цілому шляхом підготовки змістовних, достовірних і незалежних аудиторських висновків про компанії, цінні папери яких знаходяться у відкритому продажу, обігу і володінні.

² PCAOB – некомерційна організація, створена за законодавством м. Вашингтон (округ Колумбія) і піднаглядна SEC

РСАОВ складається з 5 штатних працівників, які є фахівцями з питань цінних паперів та фінансової звітності з позитивною діловою репутацією, двоє з яких в минулому або теперішньому часі повинні бути сертифікованими бухгалтерами (якщо останні припинили свою роботу в якості сертифікованих бухгалтерів менше, ніж за 5 років до призначення в РСАОВ, вони не мають права бути Головою). Членам РСАОВ забороняється працювати на інших роботах або займатися будь-якою іншою професійною або комерційною діяльністю на постійній основі, в тому числі отримувати доходи від аудиторських фірм.

Членів РСАОВ за узгодженням з головою Ради керівників Федеральної резервної системи і міністром фінансів призначає SEC строком на 5 років із заміною одного члена Ради першого складу щорічно протягом перших чотирьох років.

Обов'язки РСАОВ згідно Закону Сарбейнса-Окслі полягають в наступному:

- реєстрація аудиторських фірм, що готують аудиторські висновки відносно емітентів цінних паперів;
- розробка стандартів аудиту, контролю якості, етики, незалежності тощо, пов'язаних з підготовкою аудиторських висновків відносно емітентів цінних паперів;
- проведення перевірок аудиторських фірм;
- проведення розслідувань, вживання дисциплінарних заходів і накладення санкцій на зареєстровані аудиторські фірми;
- виконання інших обов'язків або функцій, які РСАОВ або SEC своїми правилами або розпорядженнями визнає необхідними або доречними для підтримки високих професійних стандартів і підвищення якості послуг, які надаються аудиторськими фірмами;
- забезпечення дотримання зареєстрованими аудиторськими фірмами положень Закону, правил Ради, професійних стандартів і законодавства про цінні папери, пов'язаних з підготовкою і випуском аудиторських звітів, а також з зобов'язаннями, що у зв'язку з цим виникають;
- складання бюджету і координація діяльності РСАОВ та її апарату.

При реєстрації аудиторської фірми в РСАОВ в заявці слід зазначати:

- найменування всіх емітентів, для яких фірма складала аудиторські висновки протягом попереднього календарного року;
- суми винагороди, отримані фірмою від кожного з таких емітентів за надання аудиторських або інших послуг з бухгалтерського обліку;
- іншу поточну фінансову інформацію за останній фінансовий рік (у випадку наявності запиту РСАОВ) з метою забезпечення контролю за якістю послуг в сфері аудиту і бухгалтерського обліку, що надаються аудиторською фірмою;

– список всіх фахівців-бухгалтерів, які беруть пряму або непряму участь в підготовці аудиторських висновків, із зазначенням номера ліцензії або атестата кожного з них, а також номер державної ліцензії самої фірми;

– інформацію про процесуальні дії кримінального, цивільного або адміністративного характеру, дисциплінарні розгляди відносно фірми або будь-якої пов'язаної з нею особи, пов'язаних з будь-яким з аудиторських висновків, складених фірмою;

– копії періодичних або річних звітів, поданих емітентом в SEC протягом попереднього календарного року, де розкриваються розбіжності в бухгалтерському обліку за даними емітента і відповідно до аудиторського висновку фірми тощо.

Кожна зареєстрована аудиторська фірма зобов'язана подавати в РСАОВ щорічний звіт (а у випадку необхідності – й з меншою періодичністю) для уточнення відомостей, зазначених в реєстраційній заявці.

Реєстраційні заявки та річні звіти є відкритими для публічного ознайомлення з урахуванням законодавчих актів, які регулюють конфіденційність корпоративної, особистої або іншої інформації, що в них міститься, за умови, що РСАОВ за жодних обставин не допустить розголошення відомостей, які класифіковані відповідними аудиторськими фірмами як внутрішня інформація.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Врахування зарубіжного досвіду завжди є корисним. В США після кризи 2001 р., яка підірвала довіру суспільства як до фінансових звітів, оприлюднених великими корпораціями, так і до аудиторських фірм, які підтвердили їх достовірність, в 2002 р. був прийнятий закон Сарбейнса-Окслі, позитивними нововведеннями якого були:

– посилення вимог щодо якості та достовірності інформації, представленої в фінансовій звітності емітентів цінних паперів;

– необхідність прикладати до кожного звіту, що подається в SEC, підтвердження керівника і фінансового директора;

– обов'язок включати до річної звітності звіт про систему внутрішнього контролю, підтверджений внутрішнім аудитором;

– створення Спостережної ради з бухгалтерського обліку в публічних компаніях, в якій реєструються всі аудиторські фірми за умови надання інформації про всі угоди з емітентами, для яких фірмою було підготовлено висновок.

Все це підтверджує, що навіть така країна, як США, з давніми традиціями суто ринкових відносин, дійшла до того етапу, коли необхідним стало державне втручання в регулювання діяльності корпорацій, зокрема, в сфері складання фінансової звітності, підтвердження її достовірності як внутрішніми, так і

державними аудиторами, а також визначення рівня відповідальності як керівного складу корпорацій, так і тих осіб, що перевіряють достовірність фінансової звітності, за свої дії та їх наслідки для суспільства. Хоча можна простежити і певний формалізм. Зокрема, посадові особи компаній можуть використовувати при наданні свого підтвердження обмовку “виходячи з відомих мені відомостей”, що залишає для них можливість обґрунтувати навіть неправильні рішення.

Україна на світовій політичній арені намагається виступати як правова соціальна держава, ідея якої, сформульована міжнародним співтовариством для сучасного типу ринкових відносин, полягає в політичному й правовому впорядкуванні життя суспільства на принципах гуманізму, виконанні комплексу соціально-захисних функцій, створенні умов для розвитку громадянського суспільства. Тому кращі світові досягнення, в тому числі й положення закону Сарбейнса-Окслі, слід пристосовувати до національних умов, але з урахуванням досвіду з негативної зарубіжної практики рагулювання бухгалтерського обліку та фінансової звітності, адже розумний вчиться на чужих помилках.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Бутынец Ф.Ф.* Бухгалтерский учет в зарубежных странах: В 2-х частях: Учебное пособие. – Житомир: ЧП “Рута”, 2005. – Ч. I – 640 с., Ч. II. – 568 с.
2. *Гетьман В.Г.* Закон “Сарбейнса-Оксли 2002 г.” – важный инструмент, используемый в США в борьбе с мошенничеством в финансовой отчетности // *Международный бухгалтерский учет.* – 2006. – № 8 (92). – с. 11-21.
3. *Дипиаза С., Эклз Р.* Будущее корпоративной отчетности. Как вернуть доверие общества. – М.: Альпина Паблишер. 2003. – 212 с.
4. *Жиглей І.В.* Соціальний капітал та його місце в системі бухгалтерського обліку // *Вісник ЖДТУ. Економічні науки.* – 2007. – № 2 (40). – С. 53-62.
5. Закон Сарбейнса-Оксли от 2002 г. Обзор положений. – “Эрнст энд Янг”, 2002. – 24 с.
6. *Мэтьюс П.Р., Перера М.Х.Б.* Теория бухгалтерского учета: Учебник / Пер. с англ. под ред. Я.В. Соколова, И.А. Смирновой. – М.: Аудит, ЮНИТИ, 1999. – 663 с.
7. *Чижевская Л.В.* Семь причин, чтобы не доверяют бухгалтерскому учету // *Вісник ЖДТУ.* – 2006. – № 2 (36). – с. 140-151
8. *Dobija M.* Sprawozdanie bilansowe w rachunkowości społeczno-ekonomicznej // *Zeszyty naukowe akademii ekonomicznej w Krakowie.* – 1998. – № 514. – s. 51-59
9. Sarbanes-Oxley Section 404: 10 Threats to Compliance. – Deloitte Development LLC, 2004. – 10 p.